

ПОНЯТТЯ МОРАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТОЛОГІЇ

У статті визначається поняття морально-політичної відповідальності та відтворюються основні способи його застосування в сучасній політичній науці. З'ясовуються особливості морально-політичної відповідальності як окремого типу відповідальності суб'єктів політики. Автор розглядає функціонування морально-політичної відповідальності, доводить її зв'язок з корпоративною політичною етикою та громадянською мораллю.

Ключові слова: морально-політична відповідальність, політична відповідальність, держава, громадянське суспільство, органи державної влади, громадянська мораль, етика.

В межах сучасної політичної науки триває процес актуалізації проблеми відповідальності суб'єктів політики. Це викликано глибокими інституціональними змінами в політичних системах багатьох країн світу, розгляд яких передбачає виокремлення механізмів реалізації відповідальності за такі перетворення. Дослідження відповідальності представників держави та громадянського суспільства характеризується взаємодією різноманітних підходів до аналізу поняття політичної відповідальності. Так, співвідношення політичної відповідальності з конституційно-правовою доповнюється визначенням першої через взаємний вплив політики та моралі. "Політична відповідальність" поступово перетворюється на основну категорію політології, що змістовно розподіляється на окремі поняття. Важливе місце серед них займає "морально-політична відповідальність" як особливий тип відповідальності в системі взаємодії інститутів політичного життя суспільства.

Суб'єктами морально-політичної відповідальності можуть виступати представники держави, громадянського суспільства, групи інтересів економічної сфери, ЗМІ, громадяни загалом тощо. Важливою характеристикою даного типу відповідальності є інтеграція та взаємне доповнення в його основі загальноприйнятих норм і правил політичної конкуренції, норм суспільної моралі, норм корпоративної та професійної етики, принципів та положень окремих нормативно-правових актів й конституційних норм. Звідси, доцільним видається формулювання відповідного поняття та його визначення для детального аналізу різноманітних нормативних систем політичних відносин, що склалися в сучасному суспільстві. В той же час, дослідження морально-політичної відповідальності стосується процедурної сторони її функціонування, її перспективного та проспективного аспектів.

Виокремлення поняття морально-політичної відповідальності як одиниці аналізу в політичній науці, дозволяє дослідити наступні проблеми: функціонування парламентської та урядової етики, застосування корпоративних норм щодо діяльності органу державної влади, реалізація норм суспільної моралі у відповідальності уряду та парламенту, визначення нормативної сторони системи стримувань та противаг, засто-

сування окремих етичних норм як інструменту тиску на владну більшість з боку опозиції, виявлення морально-політичної основи партійної дисципліни і т. д. Фактично, дане поняття є засобом для відтворення моральної сторони діяльності суб'єктів політики на основі їх суто політичних функцій, а також владних повноважень. Система моралі та професійна етика, що раніше традиційно втілювались у політичну діяльність без конкретного формального визначення або обмежувались певним політичним інтересом, сьогодні перетворюються на нормативні політико-правові засади відносин як всередині механізму держави, так і в межах інституціональної взаємодії останніх з громадянським суспільством. Це стало підставою для формування морально-політичної відповідальності як сучасної характеристики взаємовідносин, що складають політичну систему суспільства.

"Морально-політична відповідальність" є новим поняттям для політології, що виникло на основі нормативно-ціннісного підходу як до політичної діяльності, так і до відповідальності за неї. В західній політичній науці, проблема поєднання політичної та моральної сторони відповідальності суб'єктів політики висвітлюється в дослідженнях таких авторів: Д. Томпсон (D. Thompson), Б. Жирардін (B. Girardin), Д. Чендлер (D. Chandler). Варто зазначити, що в даних дослідженнях, моральна та політична відповідальність інтегруються в єдиний концепт, який передбачає нерозривний зв'язок нормативної сторони відповідальності у політичних відносинах з етичними та моральними системами. Норми моралі та етичні приписи визначаються як провідний і навіть первинний фактор формування інституту політичної відповідальності. Серед представників вищезазначеного підходу, слід виокремити Т. Кінана (T. Keenan), який систематизував сучасні погляди щодо тлумачення відповідальності у політиці та визначив, на основі аналізу взаємного впливу етичної та політичної систем, поняття етико-політичної відповідальності.

Відповідальність представників органів держави в морально-етичному контексті розглядається такими зарубіжними дослідниками як Дж. Ур (J. Uhr) та А. Розентал (A. Rosenthal). Вони звертають увагу на професійну етику як основу відповідальності політиків (особливо державних службовців вищого рівня), а також відтворюють моральні принципи та стандарти в якості головних факторів функціонування політичної відповідальності та підзвітності.

У вітчизняній політології моральна складова політичної відповідальності, її нормативний вимір, досліджуються в працях В. Мельниченка, І. Кресіної, С. Балана, Ф. Семенченка, М. Логунової, О. Пшеничнюк. Поняття морально-політичної відповідальності виокремлюється в межах системного та інституціонального аналізу політичної відповідальності Г. Малкіною. Слід звернути увагу на те, що вітчизняні дослідники рідко звертаються до проблеми морально-етичної сторони політичної відповідальності. Моральна відповідальність розглядається лише як засіб впливу громадянського суспільства на органи державної влади. Такий вузький підхід до цієї проблематики, залишає окремі сфери взаємодії

держави та громадянського суспільства, відносин всередині механізму держави поза межами основних напрямків дослідження політичної науки.

Таким чином, постає проблема визначення поняття морально-політичної відповідальності, його застосування у сучасній політичній науці та співвідношення його змісту з реальною діяльністю суб'єктів політики. Різноманітні політичні процеси та ситуації вказують на те, що виникає необхідність в аналізі функцій та завдань морально-політичної відповідальності, у дослідженні зв'язку даного поняття з корпоративною та професійною етикою, а також з громадянською мораллю. Важливим завданням є виокремлення особливостей морально-політичної відповідальності, на основі різних способів її залучення до процесу функціонування інститутів політичної сфери життєдіяльності суспільства.

Морально-політична відповідальність визначає та обумовлює політичну діяльність, характерну для будь-якого типу відносин в сучасних політичних системах. Причинами цього є поступове перетворення основних демократичних принципів політичної взаємодії (верховенства права, вільних виборів, поділу державної влади, свободи слова тощо) на норми та цінності соціального розвитку, а також трансформація політичної відповідальності як принципу в систему інститутів взаємодії держави та громадянського суспільства. Звідси, поняття морально-політичної відповідальності необхідно розглядати в контексті його змістовної двохкомпонентної структури: моральної відповідальності або норм та принципів морально-етичної системи, залучених до сфери політичних відносин, і суто політичної відповідальності. Базовою для даного дослідження є саме категорія політичної відповідальності.

Політична відповідальність є окремим видом соціальної відповідальності, який регулює відносини у політичній сфері суспільної взаємодії, визначає відповідність процесу, проявів та наслідків діяльності суб'єктів політики системі принципів та правил політичного життя, загальноприйнятих норм здійснення публічної влади й політичного впливу. Політична відповідальність базується на суто політичних принципах, а також на моральних та конституційно-правових нормах. Особливістю політичної відповідальності є те, що вона є притаманною як для органів державної влади, так і для політичних інститутів громадянського суспільства – політичних партій, громадських організацій та органів місцевого самоврядування [2]. Це є також характерним і для морально-політичної відповідальності, суб'єктами якої є всі учасники політичного процесу незалежно від того, чи володіють вони владними повноваженнями. Дана характеристика політичної відповідальності базується як на формально визначених конституційно-правових нормах, так і на загальноприйнятих нормах моралі та принципах окремих типів політичної етики.

На сучасному етапі розвитку політико-правових систем, морально-політична відповідальність відіграє важливу роль у діяльності парламенту, уряду, глави держави, політичних партій, а також кожного громадянина особисто. Відтворюючи сферу функціонування політичної відповідальності, морально-політична відповідальність значно поглиблює інди-

відуальний та корпоративний рівні першої. Громадянин несе морально-політичну відповідальність перед суспільством, групою, яку він представляє, та перед державою за свою діяльність та поведінку, які або відповідають, або не відповідають суспільній моралі, громадянській моралі, корпоративній чи професійній етиці, нормам права і навіть законодавству.

Політичні системи демократичних суспільств характеризуються морально-етичним забезпеченням виконання громадянином своїх обов'язків та провадження власних інтересів в межах законодавства. Даний принцип поширюється і на політичну діяльність будь-якого суб'єкта політики, починаючи від представників вищих органів держави і закінчуючи виборцем. Тобто, правові засади політичної взаємодії доповнюються спеціальними нормами моралі та етичними принципами. Взаємна морально-політична відповідальність держави й громадянина є однією із заporук політичної стабільності та ефективності функціонування органів влади.

Корпоративний рівень даного типу відповідальності стосується лише політичних груп, які є представниками держави й володіють владними повноваженнями, та об'єднань громадян, що здійснюють політичний вплив або тиск на органи державної влади. Це вказує на конкретизацію колективної сторони політичної відповідальності в контексті професійної етики та спеціалізації корпоративних норм.

Вищезазначений рівень морально-політичної відповідальності характеризується багатоманітністю своїх проявів, адже відображає відповідальність за умови, наслідки та сам процес діяльності окремих органів державної влади, державних службовців як особливої групи громадян, громадських об'єднань, рухів і т. д. Корпоративна та професійна політична етика поєднують у собі як формальну, так і неформальну сторону відповідальності учасників певної групи. З одного боку, суб'єкт політики несе юридичну та політичну відповідальність на основі конституційно-правових норм, з іншого боку – він несе відповідальність перед групою, представником якої він є або функції якої він здійснює (у випадку органу держави). До цього також додається і "моральна відповідальність" учасника політичних відносин – друга змістовна складова поняття, що досліджується.

Моральний аспект корпоративного рівня політичної відповідальності ґрунтується на громадянській моралі. Так, для виокремлення особливостей колективної моральної відповідальності в політиці, Деніс Томпсон звертається до співвідношення відповідальності державних службовців та відповідальності громадян: "Громадяни можуть бути відповідальними лише в тому випадку, якщо державні службовці несуть моральну відповідальність за свої дії. Державні службовці приймають моральну відповідальність, якщо вони: 1) визнають рішення як таке, що належить саме їм (органу, що вони представляють); 2) виправдовують своє рішення соціальною необхідністю (надають обґрунтування); 3) передбачають підстави для аргументованих сумнівів щодо свого рішення (діалог). Ці вимоги є політичним проявом або інституціональним вираженням нормативного критерію моральної відповідальності" [12, р. 73]. Таким чином, моральна відповідальність державних службовців та відповідальність громадян є взаємозалежними.

Державні службовці виконують свої повноваження як консолідована професійна група, діяльність якої відтворює рівень взаємодії держави та громадян. Моральна відповідальність громадян на індивідуальному рівні формується на основі усталеної системи взаємної відповідальності держави та виборця, який делегує повноваження з державного управління окремішій особі або групі осіб. Громадянська відповідальність буде діяти лише в тому випадку, якщо представники держави будуть нести моральну відповідальність за свою діяльність і поведінку перед громадянами загалом та перед тією групою, представниками якої вони є. Натомість, моральна відповідальність державних службовців ефективно функціонує за умов відповідального ставлення громадян до виконання представниками держави своїх повноважень, а також усвідомлення відповідальності за свої політичні дії. Отже, громадянська мораль та відповідальність є однією з фундаментальних засад морально-політичної відповідальності. На основі цього можна виокремити таку функцію даного типу відповідальності як забезпечення контролю за взаємодією громадян та держави.

Як було зазначено вище, політико-правові принципи взаємодії елементів механізму держави, їх відносин з громадянським суспільством, поступово перетворюються на морально-політичні цінності для демократичного суспільства. Цей процес супроводжується переосмисленням багатьох понять у політичному дискурсі. Такі поняття як "політична відповідальність", "державна служба", "громадянин", "держава" тощо зазнають деконструкції відповідно до викликів сучасних системних та інституціональних перетворень. Поняття морально-політичної відповідальності не стало виключенням. Воно трансформується в окрему одиницю політичного діалогу, особливо в контексті взаємної відповідальності органів держави, виходячи із неформального поля традиційних регуляторів соціальної взаємодії, які не вимагали особливого пояснення. Томас Кінан звертає увагу на те, що "ці деконструкції зруйнували обмеження етико-політичної відповідальності за допомогою регульованого поєднання знання з дією, пізнавального з бажаним, в постійну наявність суб'єкта, який вирішує, що йому робити на підставі того, що він знає" [8, р. 71]. Фактично, етико-політична відповідальність функціонує на основі системи індивідуальних знань суб'єкта політики щодо обумовлення своєї діяльності певними нормами та принципами. Дієвість моральних та політичних норм і принципів означає наявність відповідних ґрунтовних знань в цій сфері суб'єкта морально-політичної відповідальності.

Сучасні умови розвитку політичної системи вказують на необхідність обґрунтування реалізації конституційно-правових, моральних та корпоративних норм, які діють в сфері політичних відносин. В залежності від типу політичної діяльності загалом та державної влади зокрема, формуються окремі системи уявлень та поглядів щодо морально-політичної відповідальності. Розгалуження основних інститутів політичної взаємодії спричиняє виникнення нових принципів здійснення конкретних державних або суто громадянських функцій, які не завжди отримують нормативне вираження в політико-правовій відповідальності. Натомість, морально-політична від-

повідальність покликана сформувати не лише свідоме ставлення учасника політичних відносин до своєї діяльності, але й відтворити особливу систему знань суб'єкта політики. Головне завдання такої системи – створити умови для реалізації політичних інтересів в межах загальноприйнятих норм, правил соціальної діяльності та відповідальності за неї, що забезпечують стабільність політичної системи суспільства. Тобто, індивідуальні та групові інтерпретації моральної відповідальності в політиці мають бути узгоджені між собою. Знання громадянина, державного службовця, парламентарія щодо етико-політичної сторони своїх дій, є основною умовою функціонування морально-політичної відповідальності.

Моральна відповідальність політичних лідерів, які є представниками органів держави або громадянського суспільства, володіє деякими особливостями та значно складнішою структурою, ніж відповідальність на громадянському рівні. Справа в тому, що індивідуальна складова морально-політичної відповідальності в даному випадку співвідноситься із корпоративними нормами, владною компетенцією, професійною етикою, етикою державного службовця, внутрішньогруповою дисципліною тощо. Відповідальність політичного лідера напряму залежить від системи конституційно-правових норм, політичної культури та морально-етичної системи в межах яких він здійснює свою діяльність.

Природа морально-політичної відповідальності характеризується не лише обмеженням фактору особистості у функціонуванні інститутів держави та громадянського суспільства, але й стосується адаптації діяльності суб'єкта політики до певної політичної культури та наявного громадянського світогляду. Це забезпечує дотримання політичними лідерами принципу представництва. В цьому контексті Бенуа Жирардін зауважує: "Чутливість до соціального очікування та відповідальності перед виборцями є також основами для політичного зобов'язання та політичної культури, незалежних від конкретних особистостей" [7, р. 55]. Саме незалежність від особистісного фактору є однією з основних ознак етико-політичної відповідальності представників органів держави та громадськості. Дана відповідальність відтворює основні принципи збереження соціальної системи загалом, "тому поле моральної та політичної відповідальності визначається нашим особистим чи суспільним вибором в меншій мірі, аніж нашим включенням до ланцюгу соціальної причинності" [6, р. 176].

Одна з особливостей морально-політичної відповідальності полягає у характері її взаємодії з політичною етикою. З одного боку, політична етика як спеціальна сфера морально-етичної системи містить у собі основні засади відповідальності суб'єктів політики. З іншого боку, процес застосування механізмів моральної відповідальності щодо конкретних політичних дій створює нові правила, принципи та норми політичної етики. Це відтворюється у професійній етиці – етиці державних службовців, урядовій та парламентській етиці.

Такий об'єкт морально-політичної відповідальності як діяльність та поведінка державних службовців напряму залежить від принципів полі-

тичної конкуренції, які домінують в певному суспільстві. Хоча дані принципи і можуть бути закріплені у конституційно-правових нормах, однак вони не завжди мають ефективні засоби реалізації. Через це, зазвичай, відбувається залучення державних службовців до боротьби за публічну владу. Як наслідок виникають конфлікти інтересів, які є притаманними для політичного суперництва.

Однак, запозичення загальноприйнятих норм моралі до політичної сфери суспільних відносин сприяє процесу формування нових правил політичної гри та особливої системи етики посадовців. Як стверджує Джон Ур: "Політики можуть сприяти або перешкоджати цьому процесу, але вони не повинні бути виключені з нього через острах конфлікту інтересів. Конфлікти інтересів можуть виникати і виникають, відповідно має забезпечуватись регулювання перевищення посадових повноважень. В той же час, так само як і конфлікт інтересів може виникнути конфлікт відповідальності, в якому відбувається зіткнення конкуруючих систем етики політичної відповідальності" [14, р. 135]. Відповідно, в сфері впливу громадянського суспільства на органи держави відбувається узгодження професійної та публічної сторони діяльності державних службовців. Виникнення конфлікту політичної, правової та моральної відповідальностей у їх чистому вигляді вимагає формування морально-політичної відповідальності. Введення останньої до процесу здійснення державними службовцями своїх повноважень та обов'язків дозволяє вирішити важливу дилему – як діяти представнику держави одночасно в межах законодавства, суспільної моралі, групових інтересів та корпоративної етики.

В системі допоміжних органів парламенту та в урядовій структурі, діяльність державних службовців характеризується рядом особливостей: переважання професійного фактору у виконанні обов'язків, обмеження партійного впливу, високий рівень формалізації роботи, нормативно-правове визначення всіх напрямків діяльності, стійкість відносно глибоких соціальних перетворень. В той же час, "головне в даній специфіці – її призначення – служити суспільним інтересам та інтересам громадян, а не «керівництва» чи окремих промислово-фінансових груп (втім, що не виключає одне одного). А для того, щоб забезпечити це в умовах змін, необхідно є особливою увага до моральних принципів та якостей службовців" [5, с. 131]. В свою чергу, важливим завданням морально-політичної відповідальності і є визначення інтересів громадян як головного фактору діяльності державних службовців. Таким чином, застосування морально-політичної відповідальності дозволяє проаналізувати шляхи подолання конфлікту інтересів в контексті особливих типів політичної діяльності.

Морально-політична відповідальність відіграє важливу роль у функціонуванні уряду та парламенту. Даний тип відповідальності законодавчої та виконавчої влади спирається на систему норм парламентської та урядової етики. Наявність законодавчого забезпечення діяльності парламенту загалом, парламентських груп та фракцій, а також кожного парламентарія окремо, не гарантує їх ефективної діяльності, контролю з

боку громадянського суспільства, забезпечення відповідної дисципліни тощо. Вагомим фактором цього є партійні етика та інтереси, які можуть суперечити загальноприйнятим моральним принципам діяльності представника держави. Конституційно-правові норми, покладені в основу роботи парламенту, охоплюють далеко не всі випадки неналежного виконання парламентаріями своїх обов'язків. Слід також зазначити, що дотримання самих конституційно-правових норм та виконання повноважень в межах законодавства перетворюються на особливу моральну й ціннісну систему, предмет особливого виду відповідальності – морально-політичної відповідальності. Остання перетворюється на один з основних факторів сучасного конституційного процесу, що підтверджує її зв'язок з конституційно-правовою відповідальністю.

Морально-політична відповідальність також впливає на діяльність уряду, міністрів та представників уряду. Сьогодні поступово розвивається урядова етика як система моральних, політичних та правових норм, що доповнюють нормативно-правові акти, спрямовані на визначення та контроль за діяльністю вищого органу виконавчої влади. Зазвичай, дії та поведінка представників уряду є найбільш поширеними підставами для застосування морально-політичної відповідальності, наслідками чого може бути не лише громадський осуд, але й позбавлення суб'єкта державних повноважень і навіть його вилучення зі сфери політичної влади загалом. Етико-політична відповідальність уряду також перетворюється на інструмент впливу парламентської меншості на більшість, засіб впливу окремих груп на діяльність урядовців. Даний тип відповідальності є елементом системи взаємодії уряду та парламенту.

Слід звернути увагу на те, що основні принципи функціонування морально-політичної відповідальності визначаються скоріше не умовами різних політичних та державних режимів, а традиціями, покладеними в основу певної політико-правової системи. Так, "моральна відповідальність обраних представників влади відрізняється не лише відповідно до політичних режимів, але й в межах політичних систем, які базуються на інституційних владних повноваженнях та політичних можливостях, що надають змогу обраним посадовцям брати участь у діяльності уряду" [13, р. 11]. Морально-політична відповідальність представників уряду та парламенту базується на інститутах взаємодії, які характерні для конкретної системи політичних відносин. Це означає, що можливість або неможливість залучення морального аспекту до політичної відповідальності органів державної влади слід визначати як одну з ознак політично-й державного режиму.

Морально-політична відповідальність представників держави та громадянського суспільства ґрунтується на більш загальних факторах розвитку політичних відносин, аніж вид політичного чи державного режиму. Йдеться про систему цінностей, яка домінує в конкретному суспільстві чи спільноті, а також визначає принципи поведінки та діяльності суб'єктів політики. Особливо це стосується політичної еліти, представники якої формують склад вищих органів держави. Дослідниці Марія

Логунова та Олена Пшеничнюк з цього приводу зауважують: "ціннісний зміст відповідальності політичної еліти, на нашу думку, полягає у справлянні владно-управлінського впливу на основі глибоких моральних переконань, які відіграють роль внутрішніх критеріїв оцінки мотивів, цілей, змісту і результатів її поведінки, діяльності, а також дій інших людей" [1, с. 48]. Нормативно-ціннісна сторона діяльності та поведінки учасників політичних відносин є виключно предметом морально-політичної відповідальності. Необхідність виокремлення такого аспекту політичної відповідальності пояснюється тим, що дії державних посадовців та громадянського суспільства можуть бути спрямовані як на збереження, так і на інституціональні перетворення системи суспільного життя. Зміна принципів державної влади може спричинити трансформацію системи цінностей, що передбачає особливий тип моральної відповідальності.

Поведінка суб'єктів політики, особливо в межах здійснення ними владних повноважень, постає як сфера, підконтрольна лише морально-політичній відповідальності. Поведінковий аспект даного типу відповідальності визначає окремі принципи політичної культури, що стосуються моральної репутації учасників відносин публічної влади, а також дотримання ними громадянської моралі. Ганна Малкіна, наприклад, визначає поведінку як основну складову морально-політичної відповідальності: "Політична відповідальність у моральному аспекті передбачає свідоме дотримання суб'єктом політики норм політичного життя, його упевненість у правильності обраного політичного курсу, розуміння ним громадянського обов'язку, відчуття причетності до прийняття суспільно значущих рішень. Іншими словами, морально-політична відповідальність – це відповідальна поведінка як ставлення до виконання громадянських обов'язків" [3, с. 29]. Морально-політична відповідальність не просто виконує функцію контролю за поведінкою учасників політичних відносин, але й сама реалізується у вигляді відповідальної поведінки, її принципів та норм.

Визначення поняття морально-політичної відповідальності передбачає також аналіз її реалізації та формального забезпечення. В системі взаємодії органів державної влади, особливо це стосується системи стримувань і противаг, можливість залучення норм суспільної моралі та корпоративної етики до процесу здійснення відповідних повноважень видається неможливим без нормативного й правового визначення етико-політичної відповідальності. Очевидним стає те, що "моральна відповідальність у сфері публічного управління може бути ефективною та дієвою за умов належного правового врегулювання, зрозуміло не самої відповідальності, але її інфраструктури" [4, с. 143]. В політико-правових системах багатьох країн світу це забезпечується за допомогою спеціальних кодексів парламентської етики, етики поведінки представників органів держави, кодексів державної служби, міністерських кодексів і т. д. Останні відображають ті традиційні форми морально-політичної відповідальності, які є характерними для певної політичної культури та етичної системи.

Такі кодекси відображають систему норм і принципів здійснення повноважень, виконання обов'язків представниками парламенту та вико-

навчих органів, що забезпечують їх ефективну діяльність, а головне – відповідність їх дій суспільним викликам, громадянській моралі та чинній системі цінностей. Наприклад, у Великобританії діють: Кодекс міністрів (Ministerial Code) [9] та Кодекс державної служби (Civil Service Code) [11], а в США морально-політична відповідальність представників виконавчої влади гарантується "Стандартами етичної поведінки для працівників виконавчої влади" (Standards of Ethical Conduct for Employees of the Executive Branch) [10].

Британський Кодекс міністрів містить у собі норми урядової етики, а також базові принципи процесуального контролю за діяльністю та поведінкою міністрів. Суб'єктивна та об'єктивна сторони морально-політичної відповідальності представників уряду Великої Британії визначаються пунктом 1.5 зазначеного кодексу: "Міністри є персонально відповідальними за вирішення того, яким чином діяти та поводити себе в межах даного Кодексу, а також відповідальними за виправдання своїх дій та поведінки перед парламентом та громадськістю" [9]. Даний Кодекс функціонує як важлива складова конституційно-правової системи та відіграє роль як офіційний документ, який затверджує нормативну сторону політичної та моральної відповідальності урядовців. Натомість, Кодекс державної служби діє на законодавчій основі, чому сприяли реалізація парламентом Великої Британії конституційної реформи та введення в дію так званого Акту Врядування у 2010 році. Це вказує на процес нормативно-правового врегулювання принципів відповідальності даного типу, а саме – інституціалізації форм морально-політичної відповідальності представників органів державної влади.

Наявність упорядкованої системи норм та принципів морально-політичної відповідальності у вигляді спеціальних кодексів не обмежується суто формальним значенням. Особливо це стосується діяльності представників вищих органів державної влади. Проявами реалізації морально-політичної відповідальності можуть бути наступні санкції: позбавлення посадових повноважень, тимчасове відсторонення від виконання повноважень, відставка, вотум недовіри виконавчому органу, притягнення до юридичної відповідальності, вилучення суб'єкта політики зі сфери державної влади або навіть позбавлення можливості будь-якого політичного впливу. Прикладом застосування санкцій до посадовця на основі морально-політичної відповідальності є відставка в жовтні 2011 року державного секретаря уряду Великої Британії з питань оборони Л. Фокса внаслідок політичного скандалу. Останній полягав у поєднанні особистих інтересів та урядової діяльності в межах спілкування з представником шотландського бізнесу, що суперечить Міністерському кодексу і стандартам виконання урядовцем своїх обов'язків.

Таким чином, морально-політична відповідальність – це особливий вид політичної відповідальності, головна функція якого полягає у визначенні не лише формально закріпленої сторони відповідальності суб'єктів політики, але й відповідальності за порушення норм суспільної моралі, норм корпоративної та професійної етики, загальноприйнятих правил політичної діяльності.

Суб'єктами морально-політичної діяльності є всі учасники політичних відносин, починаючи від кожного громадянина, громадської організації, і закінчуючи главами вищих органів державної влади. Об'єкт даного типу відповідальності – це політична діяльність та поведінка, її конкретні типи й прояви. Серед функцій морально-політичної відповідальності слід виокремити наступні: забезпечення ефективної взаємодії громадян та держави; контроль за діяльністю та поведінкою учасників політичних відносин; поєднання морально-етичних та правових норм щодо політичної діяльності; реалізація принципу політичного представництва; контроль за виконанням суб'єктами політики конституційно-правових норм; нормативно-ціннісне забезпечення функціонування системи інститутів політичної відповідальності.

Застосування поняття морально-політичної відповідальності в сучасній політології є надзвичайно актуальним в контексті дослідження механізмів реалізації норм і принципів парламентської та урядової етики, громадянської моралі, партійної дисципліни. Доцільність виокремлення морально-політичної відповідальності в межах системи взаємодії держави та громадянського суспільства підтверджується зростанням ролі нормативно-ціннісного підходу до аналізу діяльності суб'єктів політики. Слід також звернути увагу на те, що в умовах різних політико-правових систем все більшого значення набувають спеціальні кодифіковані форми етичного забезпечення діяльності посадових осіб. Це вказує на нормативно-правове врегулювання та систематизацію принципів морально-політичної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Логунова М. Відповідальність політичної еліти України як важливий морально-психологічний чинник удосконалення державно-управлінських відносин / М. Логунова, О. Пшеничнюк // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України : наук. журн. – 2011. – № 2. – С. 43–51.
2. Малкіна Г. М. Демократія і політична відповідальність / Ганна Миколаївна Малкіна // Сучас. укр. політика. Політики і політологи про неї. – 2010. – Вип. 21. – С. 23–32.
3. Малкіна Г. М. Політична відповідальність у демократичному суспільстві (інституціональний аспект) : монографія / Ганна Миколаївна Малкіна. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – 326 с.
4. Мельниченко В. І. Системність відповідальності суб'єктів публічного управління / В. І. Мельниченко // Український соціум. – 2011. – № 2. – С. 135–148.
5. Оболенский А. В. Мораль как детерминанта политического поведения / А. В. Оболенский // Политическая концептология: журнал метадисциплинарных исследований. – 2009. – № 2. – С. 129–156.
6. Chandler D. Resilience ethics: responsibility and the globally embedded subject / David Chandler // Ethics & Global Politics. – 2013. – Vol. 6, № 3. – P. 175–194.
7. Girardin B. Ethics in politics. Why it matters more than ever and How it can make a difference [Електронний ресурс] / Benoit Girardin. – Geneva : Globethics.net, 2012. – 173 p. – Режим доступу : http://www.globethics.net/documents/4289936/13403252/FocusSeries_05_EthicsinPolitics_Benoit_text.pdf/bf28841e-216a-41ff-bca6-4ef9d4022d86.
8. Keenan T. Fables of Responsibility: Aberrations and Predicaments in Ethics and Politics / Thomas Keenan. – Stanford : Stanford UP, 1997. – 251 pp.
9. Ministerial Code [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/61402/ministerial-code-may-2010.pdf.
10. Standards of Ethical Conduct for Employees of the Executive Branch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/mena/governance/35527111.pdf>.
11. The Civil Service Code [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.civilservice.gov.uk/wp-content/uploads/2011/09/civil-service-code-2010.pdf>.
12. Thompson D. Restoring Responsibility: Ethics in Government, Business, and Healthcare / Dennis F. Thompson. – Cambridge University Press, 2005. – 360 pp.
13. Uhr J. Democracy and the Ethics of Representation / John

Uhr // Ethics and Political Practice: Perspectives on Legislative Ethics. – Sydney : Federation Press / Routledge, 1998. – P. 11–24. 14. Uhr J. Professionalising Corruption? Investigating professional ethics for politicians / John Uhr // Corruption: expanding the focus. – Canberra, ANU ePress. – 2012. – P. 133–153.

Надійшла до редколегії 11.06.2014

В. В. Дзятковский

ПОНЯТИЕ МОРАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТОЛОГИИ

В статье определяется понятие морально-политической ответственности и отображаются основные способы его использования в современной политической науке. Выделяются особенности морально-политической ответственности как отдельного вида ответственности субъектов политики. Автор рассматривает функционирование морально-политической ответственности, доказывает ее связь с корпоративной политической этикой и гражданской моралью.

Ключевые слова: морально-политическая ответственность, политическая ответственность, государство, гражданское общество, органы государственной власти, гражданская мораль, этика.

V. V. Dzyatkivskiy

THE CONCEPT OF ETHICO-POLITICAL RESPONSIBILITY IN CONTEMPORARY POLITICAL SCIENCE

Author defines the concept of ethico-political responsibility and presents the basic methods of its application in modern political science. The features of ethico-political responsibility are demonstrated as the peculiarities of the separate type of political actors' liability. The author examines the functioning of the moral and political responsibility and proves its relationship with corporate political ethics and civil morality.

Keywords: ethico-political responsibility, political responsibility, state, civil society, state authorities, civil morality, ethics.